

References

1. Barsukov A. Yu. (2006). Legal progress as a legal category: textbook. Malko A. B. (Ed.). Saratov: Publishing House of the State Educational Institution of Higher Professional Education "Saratov State Academy of Law" [in Russian].
2. Boas F. (1997). The boundaries of the comparative method in anthropology. Anthology of cultural studies. Vol.1. Interpretation of culture. St. Petersburg: University Book, series "Cultural Studies of the 20th Century" [in Russian].
3. Huseynov A. I. (2005). Law and Culture. State Service, 6 (38), 84–90 [in Russian].
4. Morozova L. A. (2005). The theory of state and law in questions and answers. Second Edition. Moscow: OMEGA-L[in Russian].
5. Orlova E. A. (1987). Modern urban culture and people. Moscow: RAS Institute of Philosophy: Science [in Russian].
6. Orlova E.A. (1994). Introduction to social and cultural anthropology. Moscow: Publishing House of the IPCC [in Russian].
7. Perov Yu. V.(2007). The historical dimension of the philosophy of culture. Vestnik MGTU, 10, 3, 439 [in Russian].
8. Semitko A.P. (1996). Development of legal culture as legal progress. Yekaterinburg: Publishing House of the Ural State. University [in Russian].
9. Sinyukova T. V. (2009). Legal culture: concept, structure, correlation of national and universal. Legal culture, 2 (7), 6–17 [in Russian].
10. Tereshkovich P.V. (1998). Cultural Anthropology. The Newest Philosophical Dictionary: Encyclopedia. Minsk: Publisher V. M. Skakyn [in Belarusian].
11. Sheiko V. M. (2005) Formation of Culturology fundamentals in period of civilizational globalization (second half of XIX - early XXI century). Kyiv: Genesis [in Ukrainian].
12. Hundt M. (1501). Anthropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus, de elementis, partibus et membris humani corporis. Leipzig.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2019

Прийнято до публікації 21.10.2019

УДК 304.44:172.4

<https://doi.org/10.32461/190655>

Сидоренко Ірина Григорівна,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
культурології Національного університету
біоресурсів і природокористування України
limans@i.ua
ORCID 0000-0002-9478-2984

ЦІННІСНІ ВИМІРИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Мета роботи полягає у розгляді питання про набір цінностей, на основі яких може вибудовуватися діалог між представниками європейських культур, що виникли на основі християнської традиції, та носіями цінностей, сформованих в межах культур ісламського світу. Спільна західноєвропейська пам'ять опиняється перед загрозою розмиття внаслідок зростання в Європі мусульманського населення, яке формує власну пам'ять на основі іншого досвіду й інших цінностей. **Методологію дослідження** становить визначення вихідного поняття роботи – «ідентичність» - у його взаємозв'язку з цінностями європейської культури, метод міждисциплінарного синтезу, етико-філософський та соціокультурний аналізи. З метою віднайти ті цінності, які мали універсальний характер у минулому та могли б стати основою взаємопорозуміння в сучасній ситуації полікультурності, застосовуються аксіологічний та ретроспективний підходи. **Наукова новизна** полягає в здійсненні аналізу ціннісної проблематики в питаннях діалогу культур, зроблено спробу віднайти в процесах суспільного буття такі методологічні принципи та прийоми, які можуть бути задіяні у дослідженнях процесів міжкультурної взаємодії. **Висновки.** Сучасна Європа прагне зберегти свою ціннісно-нормативну ідентичність, і, водночас, вона має гарантувати права та свободи представниками інших культур. Міжкультурний діалог можливий на основі віднайдених у процесі комунікації цінностей, які можуть обґрунтовано претендувати на універсальну значимість.

Ключові слова: ідентичність, культурні цінності, міжкультурний діалог, гуманістичні цінності, свобода, справедливість, відповідальність.

Сидоренко Ірина Григорьевна, кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології Національного університету біоресурсів і природопольовання України

Ценностные измерения взаимодействия культур на современном европейском пространстве

Цель работы заключается в рассмотрении вопроса о наборе ценностей, на основе которых может выстраиваться диалог между представителями европейских культур, возникших на основе христианской традиции, и носителями ценностей, сложившихся в рамках культур исламского мира. Общая западноевропейская память оказывается перед угрозой исчезновения вследствие роста в Европе мусульманского населения, которое формирует собственную память на основе другого опыта и других ценностей. **Методология исследования** заключается в определении основополагающих категорий работы - «идентичность» и «ценность» в их взаимосвязи, метод междисциплинарного синтеза, этико-философский и социокультурный анализы. С целью выявить те ценности, которые носили универсальный характер в прошлом и могли бы стать основой взаимопонимания в современной ситуации поликультурности, применяются аксиологический и ретроспективный подходы. **Научная новизна** заключается в рассмотрении ценностной проблематики в вопросах диалога культур, сделана попытка найти в процессах общественной жизни такие методологические принципы и приемы, которые могут быть задействованы в исследованиях процессов общественного взаимодействия. **Выводы.** Современная Европа стремится сохранить свою ценностно-нормативную идентичность, и одновременно она должна гарантировать права и свободы представителями других культур. Межкультурный диалог возможен на основе выработанных в процессе коммуникации ценностей, которые могут обоснованно претендовать на универсальную значимость.

Ключевые слова: идентичность, культурные ценности, межкультурный диалог, гуманистические ценности, свобода, справедливость, ответственность.

Sydorenko Iryna, PhD, Associate Professor of Cultural of Arts Studies National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Value measurement of the interaction of cultures in the modern European space

The purpose of the article is to consider the issue of a set of values, on the basis of which a dialogue can be built between representatives of European cultures that have arisen on the basis of the Christian tradition and carriers of values that have developed within the cultures of the Islamic world. Common Western European memory faces the threat of extinction due to the growth in Europe of the Muslim population, which forms its own memory on the basis of other experience and other values. **The methodology** is to determine the fundamental categories of work - "identity" and "value" in their relationship, the method of interdisciplinary synthesis, ethical-philosophical and sociocultural analyzes. In order to identify those values that were universal in the past and could become the basis of mutual understanding in the current multicultural situation, axiological and retrospective approaches are applied. **Scientific novelty** lies in the consideration of value issues in the dialogue of cultures, an attempt is made to find in the processes of public life such methodological principles and techniques that can be used in studies of the processes of social interaction. **Conclusions.** Modern Europe seeks to preserve its value-normative identity, and at the same time it must guarantee the rights and freedoms of representatives of other cultures. Intercultural dialogue is possible on the basis of values developed in the process of communication, which can reasonably claim universal significance.

Key words: identity, cultural values, intercultural dialogue, human values, freedom, justice and responsibility.

Актуальність теми дослідження. У фундаменті об'єднаної Європи лежить цивілізаційна та культурна спільність. Європейські країни переважно належать до єдиної християнської культури. Країни мусульманського світу належать до іншої культури та навіть культур та інших цивілізацій. Сучасна Європа опинилася перед загрозою втратити єдність. Яким би не був перелік цінностей, що їх поділяють усі європейці, сьогодні цінності мусять подолати межі Європи та мають набути чинності універсальних. Чи можливо, щоб певний набір цінностей став достатньою підставою для порозуміння між представниками європейського культурного простору та мусульманського світу? Чи можливо віднайти набір цінностей, на основі яких була можливою інтеграція в ситуації цивілізаційної напруги?

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розгляду християнської та юдейської традицій і сформованих на їхньому підґрунті цінностей, на основі яких постала Європа, досліджує В. Губер. Умови актуальності греко-римської культурної традиції протягом всієї європейської історії вивчає К.Маєр [8]. Проблему «множинності історій», значення релігійного розмаїття у формуванні культурних цінностей Європи піднімає М. Боргольте. Поширення поняття «ідентичність» у соціальних науках та суспільному дискурсі відбулося у 1960-х роках у США. Соціологи Р. Брубейкер і Ф. Купер зазначають, що завдячуючи значною мірою книзі Г. Елпорта «Сутність упередження» (The Nature of prejudice) це поняття почали розглядати в контексті етнічності; соціологічна теорія ролей,

теорія референтних груп (Н. Фур, Р. Мертон), роботи в царині символічних інтеракцій (І. Гоффман) та соціальних конструкцій (П. Бергера) також сприяли популяризації цього поняття [2, 64-65]. Я.Грицак говорить не про об'єктивні, а про «сконструйовані» ідентичності. Науковий інтерес Г. Кремер становить як внутрішній, так і поєднаний з іншими культурами, дискурс про цінності в ісламському світі. Враховуючи «самобутність», «іншість» ісламу, дослідниця водночас зауважує на неможливості сформулювати «висновки щодо ціннісного канону ісламу», оскільки він не є одноманітним та незмінним [7, 499]. Умови, що стали поштовхом до формування феномену відкритого суспільства в період переходу від середньовічної до новочасної епохи на матеріалах Русі, досліджує Н. Яковенко [11]. Аналіз та узагальнення, що їх здійснює вчена, важливі для нас тому, що дають змогу зрозуміти світоглядні зміни в історико-культурному контексті та є ретроспективною середньовічної та ранньомодерної ментальності.

Мета дослідження полягає у розгляді питання про набір цінностей, на основі яких може відбутися міжкультурний діалог носіїв західної ментальності й культури та носіїв цінностей ісламу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професор Я. Грицак відзначає, що сучасний Європейський Союз «... через свою демографію стає дедалі поділений, спроби творити спільну європейську ідентичність розбиваються до спротиву локальних еліт...» [4, 351]. Витворена за останні десятиліття навколо Другої світової війни спільна західноєвропейська пам'ять, центральним символом якої є Голокост, може не встояти перед мусульманським населенням, що зростає в Європі [4, 352] і яке формує власну пам'ять на основі іншого досвіду, а, відтак, інших цінностей.

Коли йдеться про ідентичність, нерідко мають на увазі рівність, схожість, незмінність когось або чогось із перебігом часом. Сприйняттю ідентичностей як об'єктивних даностей значної мірою посприяли етнографічні розвідки XIX століття та вибудовані на їхній основі теорії про незмінність мови, духовних традицій, характеру матеріальної культури, антропологічних рис, національних утворень тощо. Багато дослідників, зокрема П. Вагнер, Я. Грицак, вважають, що передусім розуміння ідентичності як вроджених, сталих якостей зумовлено політичними міркуваннями. Динамічні зміни, започатковані у XVI ст., у XIX ст. сформували нову Європу. Релігійні війни, які розколювали та спустошували Західну Європу, згідно з Вестфальським миром 1648 року завершилися розподілом Європи на систему суверенних держав. Етнографи XIX ст. більше, ніж науковими інтересами, керувалися політичними мотивами: важливо було обґрунтувати перетворення народу на націю, з її правом на національне самовизначення. Також із формуванням націй була пов'язана думка про мовно-культурну ідентичність. Однак унаслідок ринково-індустріальної революції зростала соціальна нерівність, виник розподіл на класи. І в межах однієї нації відбулася диференціація на два культурно несумісні світи, формувалися соціокультурні ідентичності.

Р. Брубейкер і Ф. Купер вказують на те, що термін «ідентичність» має довгу передісторію використання як технічного терміна в західній філософії, починаючи з античності та завершуючи сучасною західною філософією. Цей термін використовували для окреслення одвічної філософської проблеми сталості серед виявів мінливості та єдності, серед виявів розмаїття [2, 63-64]. Дослідники зауважують на неоднозначності поняття ідентичності, його або надто широкому, або надто вузькому значенні, що «... обтяжене низкою сильних конотацій» [2, 113]. Аби позбутися обмежень, що виникають при сприйнятті світу через призму поняття ідентичності, Р. Брубейкер і Ф. Купер пропонують вийти за межі ідентичності, розглядати партикулярність не як сталість та незмінність, а як взаємодію розмаїтих окреможостей.

На небезпеку, що містить у собі прагнення встановити маркери, вказує також Т. Джадт. Аналізуючи власне життя, Т. Джадт приходять до висновку, що в залежності від ситуацій люди можуть приймати різні, часом навіть взаємовиключні ідентичності: «...я волю границю: місце, де країни, спільноти, лояльності, схильності неспокійно зіштовхуються одна з одною – де космополітизм є не так ідентичністю, як звичним станом життя»[3].

Сьогодні, говорячи про ідентичність, маємо на увазі єдність як досвід розбіжностей; на особистісному рівні – усвідомлення власного «Я» у процесі змін та розвитку. Маємо можливість змінювати переконання, віру, визначатися щодо гендеру та навіть змінювати стать. Отже, ідентичності не є сталими, вони конструюються під впливом певних обставин. Водночас, говорячи про сучасну європейську ідентичність, маємо на увазі дещо спільне – ціннісні орієнтири, які зобов'язують дотримуватися прав людини та демократії, а також підтримувати відмінності. Попри те, що певні події підривають європейську єдність, можемо говорити про існування європейської свідомості та європейського самовизначення, сформованих на основі цінностей, що мають грецьке та юдео-християнське коріння; ідей свободи та рівності; напрацювань сучасної науки; капіталістичної форми виробництва; відділення церкви від держави; римського права; самого поняття

справедливості, що утвердило себе через класову боротьбу, - ідей, що вважаються результатом практичних та інтелектуальних зусиль західного світу [5, 71].

Проблема постає з самого початку, коли ми приймаємо ту позицію, що Європа як цілісність є не географічним утворенням, а «культурною величиною» (В. Губер). Культурний образ Європи визначається кількома чинниками, зокрема, множинністю історій та розмаїттям традицій, між якими дотепер існує велика напруга [5, 67; 6, 17]. Визначальні для європейської культури ідеї позначені суперечностями, відмінностями, що вимагало діалогу як у минулому, так і сьогодні. Основні компоненти західної ментальності сформувалися на основі спільності досвідів, досягнень, поразок, сорому, традицій та совісті.

В інтелектуальному середовищі дебатують про Європу не як про «єдність в розмаїтті», а як «єдність з незчисленними відмінностями» (М. Боргольте). Навіть християнство не представляє універсальної цілісності, але складається з розбіжностей конфесійних традицій. Однак попри внутрішній плюралізм, воно виробило загальну ціннісно-нормативну традицію, безпосередньо пов'язану з християнським образом людини. Вершиною християнських цінностей є людська гідність, оскільки кожна людина створена Богом і відповідати буде перед Богом. Рівна міра відповідальності зрівнює кожную людину у правах і свободах. Безперечно, християнське віровчення дало лише імпульс до формування та правового визнання прав та свобод людини. Та ідея, пройшовши свій шлях, оформилася в політичних та громадянських свободах. Узгодження антагоністичних ціннісних позицій за умов збереження розмаїття – такою є європейська ідентичність.

З християнських витоків постає і принцип толерантності – дія божественної любові охоплює кожного, Він має терпіння навіть до тих, хто відвернувся від Нього. Починаючи з Середньовіччя мислителі трьох монотеїстичних релігій провадили порівняльні релігійні дослідження та дискусії. Переважно вони доходили висновків про вищість власної релігії над іншими, однак, усвідомлювали релігійні відмінності та розмаїття й закликали до «терпіння». Єдність може творитися й творилася лише в результаті інтелектуальних зусиль із усвідомлення розмаїття.

Цінності, визнані у результаті інтелектуальних зусиль критерієм єдності Європи, це - повага до людської гідності, визнання рівних прав кожного, розвиток культури на ґрунті свободи.

Ідеї, на ґрунті яких постала Європа та західна цивілізація, сьогодні не належать виключно Європі та європейцям за походженням. Неправомірно залишити поза увагою те, що сучасну Європу сформувала сукупність впливів - греко-римська спадщина, християнство, здобутки юдаїзму та ісламу. Кожна європейська країна колись мала досвід взаємовідносин з якимось регіоном Африки чи Азії, обмінювалася чим-небудь з цим регіоном, конфліктувала з ним та перебувала у постійному контакті [5, 74]. Араби до XVII сторіччя справляли значний вплив на розвиток європейської наукової думки. Від VII-VIII сторіч християни та мусульмани в Європі спорадично перебували у стані конфронтації та симбіозу: Реконкіста, сарацини Сицилії, падіння Костянтинополя та ін.. Відтак, вони навчалися терпінню та визнанню чужої релігії та культури. «На толерованій відмінності від інших і досі ґрунтується виживання Європи, передовсім її культура» [10, 139]. Забуваючи про значення Аверроеса, Авіценни для європейської філософської думки, наділяючи мусульман-іммігрантів лише негативними конотаціями, представники західної цивілізації повертаються на позиції європоцентризму, що є безумовною архаїкою у XXI столітті. Толерувати мусульманську культуру, історію, сприймати окремого мусульманина через призму його емоційних та духовних потреб, є не лише ідеалістичним моральним прагненням, але й цілком раціонально обґрунтованою дією.

Пропонуємо поглянути на проблему з позицій її іншого репрезентанта, неєвропейської сторони. Тут варто зазначити, що, починаючи з XI сторіччя, з моменту першого порівняльного дослідження релігій мусульманина Ібн Хазма, коли автори робили висновки про вищість своєї власної релігії щодо інших [1, 149], ісламські позиції мало в чому змінилися.

Європа не лише замислюється про цінності, вона вимагає від ісламу запровадження принципів модерну, таких як правова держава, терпимість, свобода та повага до прав людини. Сучасні мусульмани не можуть залишатися поза впливом нової реальності, вони весь час мають справу з некоранічними поняттями, течіями, ідеями. Відповідно, в ісламському світі точиться суперечка про цінності. Водночас як ісламісти (які визнають фундаментом усіх норм і цінностей виключно Коран та Сунну), так і ті «нормальні» мусульмани, які визнають, крім Корану та Сунни, спільні людські цінності, історичний досвід інших, виходять з того, що іслам – це релігія, що виходить за межі приватного життя, вона накладає зобов'язання на людину, та впливає на суспільство [7, 506]. Дискутуючи про цінності, ісламські інтелектуали завжди апелюють до Заходу. Ісламісти визнають фундаментом всіх норм і цінностей Коран та Сунну. Ісламісти відкидають

можливість сприйняття досвіду інших джерел, крім канонічних, навіть якщо вони не суперечать фундаментальному вченню.

Інша група поглядів представлена позицією, що орієнтація на модерні цінності не становить загрози мусульманській ідентичності, оскільки ці цінності не є суто західними та мають універсальний характер. У межах цієї позиції є варіанти, які звучать більш традиціоналістськи, оскільки враховують велику кількість конкретних правил та ритуальних обов'язків мусульман, та водночас вони наголошують на базових цінностях – справедливості, свободі, рівності, відповідальності.

Міжкультурний діалог видається можливим не на основі норм, які мають заборонно-примусовий характер і належать радше до царини права, а на основі тих цінностей, що мають універсальний характер – справедливості, свободи, рівності, відповідальності. Як в європейській, так і в ісламській думці чільне місце серед базових цінностей відводиться справедливості, що охоплює всі царини людського буття: релігію, право, етику, політику. Ісламознавець Гудрун Кремер зазначає, що в розумінні ісламських юристів та теологів, справедливою є поведінка, що відповідає Божій волі, і, водночас, «... узгоджується з ідеалом правильної міри й помірності» [7, 512]; Бог створив спільноту мусульман як «спільноту середини» (втілення золотієї середини) [7, 513].

До сучасної ісламської дискусії залучаються не лише релігійні мислителі та правники. Так Г. Кремер наводить моральну позицію одного ісламського економіста, згідно з якою варто поєднувати традиційність та новації – віру, вірність принципам, усталеним Господом, та креативність, здатність відповідати на інтелектуальні, економічні, технологічні й цивілізаційні виклики [7, 518].

В процесі побудови дискурсу європейцям варто враховувати, що ісламська теоретична думка рішуче виступає проти радикалізації, релігійного фанатизму, насилля. Г. Кремер перспективи вбачає в душі раціонального мислення, яким «... живуть і представники ісламського дискурсу, щойно заходить про загальні цінності й норми вищого порядку, які повинні стояти над детальними положеннями шаріату й усталеним формальним правом» [7, 519].

Наукова новизна. Простежено, що розвиток європейської культури є досвідом поєднання розбіжностей: необхідність вирішення конфліктів релігійних ідентичностей заклало підвалини сучасних універсальних цінностей – гідності, рівності, свободи, толерантності. Аналіз теоретичного доробку сучасних ісламських мислителів дозволяє стверджувати, що вихідним принципом морально-етичної взаємодії світу ісламу є принцип справедливості.

Висновки. В основі культурної та релігійної історії Європи лежать декілька джерел. Грецький спадок представлений філософією (із залученням численних досягнень Сходу) та мистецтвом; проте відкрив його Європі арабський Схід. Інтелектуальним розвитком, вміннями, уявою греки багато в чому завдячили Сходу, з культури якого запозичили знання, міфи, образи, елементи побуту, ремесла. Визначальним для розвитку європейської історії є те, що давньогрецька культура постала на ґрунті свободи, яка стала тим новим, що греки привнесли у світ. Греки знали монархічну владу, яка у їх незалежних спільнотах була радше номінальною. Вершиною політичного правління грецьких полісів стала демократія. Античний Рим залишив у спадок традиції правового порядку, впорядковану владу, відчуття політичної єдності. У часи панування Риму на основі юдаїзму виникло християнство. Отож, загальна риса визначальних для європейської культури здобутків греко-римської доби полягає в тому, що в них акумульовано різноманітні культурні надбання. Греко-римську традицію узгодження різних за формою та змістом феноменів продовжило Середньовіччя, яке напрацювало досвід співжиття спільнот з різними релігійними ідентичностями.

Результати діалогу на основі загальнолюдських цінностей видаються позитивними хоча б тому, що альтернативи їм немає. Ідентичності не є незмінними, натомість усталений з переходом до модернізації універсалістський світогляд та універсалістська система законодавства орієнтують на прийнятні для кожного норми взаємодії. Першим кроком є подолання стереотипу вибіркової пам'яті, притаманної сучасному європейцю. Підхід, згідно з яким європейські культури розглядаються як самодостатні, залишає поза увагою внесок неєвропейських культур у розвиток західної цивілізації. Особливо водорозділ позначається на межі «європейська цивілізація-арабський світ».

Європа в її модерному розумінні постала на гуманістичних засадах як територія рівних можливостей та соціальної справедливості. Для європейської етико-правової думки вихідними є свободи та права людини. Отже, другим кроком є чітке дотримання статті 14 «Заборона дискримінації» Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Ради Європи від 04.11.1950, (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року») [9]. Сучасна Європа повинна виробити сукупний спосіб вести внутрішню та зовнішню політику й обстоювати цілісність.

Очевидно, що досвід віднаходження спільних ціннісних підстав, які виявилися консолідуючими навіть у релігійно догматичних суспільствах минулого, можливо реалізувати в процесі комунікаційних побудов у сучасному демократичному європейському просторі. Подолавши релігійні, етнічні суперечності, прийнявши відмінності, поважаючи людську гідність, середньовічні християни, юдеї та мусульмани змогли виробити засади політичного співжиття в Європі.

Стосовно ісламського фундаменталізму, то видається, що він може бути подоланий тільки зсередини самого ісламу – мусульманами, які відкидають програму повернення у середньовіччя. Таких людей в ісламському світі більшість, і європейській цивілізації треба знайти конструктивну форму співпраці з ними.

Література

1. Боргольте Міхаель. Як Європа знайшла своє розмаїття. Про середньовічні корені плюралістичних цінностей. *Культурні цінності Європи* / ред. Г. Йонас, К. Віганд; пер. укр. К. Дмитренко, В. Швед. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 117-171.
2. Brubaker Rogers, Cooper Frederick. Beyond identity. *Theory and Society*. Vol. 29. № 1 (Feb., 2000). P. 1-47 / пер. на рус. Д. Кучеровой, под ред. А. Семенова, М. Могильнер. – *Ab Imperio*, 3/2002. С. 61-115.
3. Джадт Тоні. Пограничний народ / пер. з англ. П. Грицак за публікацією: Tony Judt. Edge People. *The New York Review of Books*. March 25, 2010.
4. Грицак Ярослав. Клопоти з пам'яттю. *Страсті за Бандерою: статті та есеї* / упоряд. Т.С. Амар, І. Балинський, Я. Грицак. Київ: Грані-Т, 2010. С. 346-357.
5. Губер Вольфганг. Юдео-християнська традиція. *Культурні цінності Європи* / ред. Г. Йонас, К. Віганд; пер. укр. К. Дмитренко, В. Швед. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 67-89.
6. Йоас Ганс. Культурні цінності Європи. *Культурні цінності Європи* / ред. Г. Йонас, К. Віганд; пер. укр. К. Дмитренко, В. Швед. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 7-35.
7. Кремер Гудрун. Суперечка цінностей: міркування про сучасний ісламський дискурс. *Культурні цінності Європи* / ред. Г. Йонас, К. Віганд; пер. укр. К. Дмитренко, В. Швед. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 497-523.
8. Маер Крістіан. Греко-римська традиція. *Культурні цінності Європи* / ред. Г. Йонас, К. Віганд; пер. укр. К. Дмитренко, В. Швед. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 91-115.
9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. С. 11.
10. Эко У. Полный назад / пер. с ит. Е. Костюкович. Москва: Астрель: CORPUS, 2012. 608 с.
11. Яковенко Наталія. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид., перероблене та розшир. Київ: Критика, 2005. 584 с.

References

1. Borgholte M. (2014). How Europe found its diversity. About medieval roots of pluralistic values. Cultural values of Europe. G. Jonas, K. Vighand (Ed). (K. Dmytrenko, V. Shved, Trans). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
2. Brubaker, R. and Cooper, Fr. (2000) Beyond identity. *Theory and Society*, Vol. 29, 1, 1-47. [in English].
3. Tony, J. (2010). Edge People. *The New York Review of Books*. March 25. [in English].
4. Hrytsak, Ya. (2010). Problems with memory. Articles and essays. Passion for Bandera. T.S. Omar, I. Balinski, J. Gritsak (Ed). Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].
5. Huber, V. (2014). Judeo-Christian tradition. Cultural values of Europe. G. Jonas, K. Vighand (Ed). (K. Dmytrenko, V. Shved, Trans). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
6. Joas, H. (2014). Cultural values of Europe. Cultural values of Europe. G. Jonas, K. Vighand (Ed). (K. Dmytrenko, V. Shved, Trans). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
7. Cramer, G. (2014). The dispute of values: reflections on contemporary Islamic discourse. Cultural values of Europe. G. Jonas, K. Vighand (Ed). (K. Dmytrenko, V. Shved, Trans). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
8. Mayor, Ch. Greco-Roman tradition. Cultural values of Europe. G. Jonas, K. Vighand (Ed). (K. Dmytrenko, V. Shved, Trans). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine on ratification of the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms of 1950 from July 17 1997 № 475/97-VR (1997) *Oficijnyj visnyk*, 29, 11. [in Ukrainian].
10. Eko, U. (2012). Full back. (E. Kostjukovych, Trans). Moscow: Astrel: Corpus. [in Russia].
9. Yakovenko, N. (2005). An outline of the history of medieval and early modern Ukraine. 2nd ed., Revised and expanded. Kiev: Critics. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.06.2019

Прийнято до публікації 22.07.2019